

**MONETARY CIRCULATION IN THE TERRITORIES NORTH OF DANUBE
BETWEEN THE 4TH AND 7TH CENTURIES A.D. THE CASE OF TRANSYLVANIA**

Fabian Istvan, Assist. Prof., PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The monetary circulation and the presence of coin hoards in the territories north-of the Danube after the Roman retreat is a direct result of the Roman Empire's actions in the area of the middle and lower Danube. The case of Transylvania is symptomatic, and original in the same time because it reflects on the one hand the crisis of the empire and on the other the relations with the barbarians.

Keywords: empire, coin, hoards, Transylvania, economy.

Circulația monetară și acumularea de tezaure monetare în teritoriile nord-dunărene, în perioada post-aureliană, constituie un rezultat direct al acțiunilor Imperiului în zona Dunării de mijloc și inferioare.

Un impuls aparte în circulația monetară nord-dunăreană l-a reprezentat recucerirea constantiniană (a Banatului și a unei părți din Muntenia), care a favorizat pătrunderea monedelor din Imperiul Roman în Dacia, proces care a fost foarte intens până pe la 375, deși el a continuat până la sfârșitul sec. IV. Cu toate că anexiunile constantiniene au fost substanțial reduse în timpul domniei lui Valens din cauza invaziei hunilor, și a mișcării goților, principalele capete de pod din stânga Dunării au rămas sub stăpânire romană până la atacurile lui Attila când, ele au fost distruse.¹

Sfârșitul sec III și începutul sec IV (aproximativ anii 276-305) se caracterizează prin prelungirea crizei monetare care a dominat ultimele două decenii ale stăpânirii romane în Dacia. „Această anemie a circulației monetare reprezintă consecința firească a rămânerii Daciei în afara Imperiului după retragerea aureliană”² Monedele sunt puține în marea lor majoritate din bronz, iar cât privește tezaurele se remarcă cele de la Ramna și Timișoara ambele din Banat considerate suspecte atât de Protase³, cât și de V. Suciu⁴ pe considerenul că acumularea acestor tezaure se situează în alte perioade, fazele Diocletian, Constantin cel Mare reprezentând de fapt finalul unor lacune în emisiunile și circulația monetară. De asemenea nu trebuie să excludem contribuția migratorilor, în special a sarmaților pătrunși în vestul Banatului, în vehicularea acestor monede romane post-aureliene. Raritatea materialului monetar în această etapă corespunde deci unei perioade tulburi, de disoluție a forțelor politice din Imperiu și de slăbire a activității atelierelor monetare.

Situația se schimbă începând de prin anii 305/306 până spre finele secolului (aproximativ 398), perioadă în care suntem martorii unei puternice reveniri a circulației monetare.

¹ Viorica Suciu, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2001, p.205

² Ibidem, p.57. Cristian Găzdac, *The monetary circulation and the abandonment of Dacia-a comparative study* AMN, 35/1 1998, p.228-231.

³ Protase *Autohtonii în Dacia. vol II*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2000, p. 57

⁴ V. Suciu, *op. cit* p.205

De altfel din 306, începutul epocii constantiniene și până în 324 emisiunile provenite de la nordul Dunării de Jos aparțin mai multor emitenți din a doua și a treia tetrarhie, cât și din timpul diarhiei, ele încadrându-se în emisiunile regimului politic fundamentat de Diocletian. De remarcat faptul că emiterea concomitentă de monede este o constantă a istoriei Imperiului Târziu, perioadele tetrarhiei și diarhiei (285-324): epoca constantiniană în urma asocierii la domnie (317-337, 355- 361) sau împărțirea Imperiului în timpul lui Valentinianus (364-375) și apoi între Arcadius și Honorius sunt doar câteva exemple ale unor realități care au persistat până în sec. V.

Majoritatea depozitelor se încadrează în această perioadă, care debutează în împrejurările restaurației imperiale și a impunerii unui sistem monetar unitar în Imperiu. Repertoriul monedelor descoperite izolat sau în tezaure cuprinde peste 10.000 de piese provenite din 463 localități. Emisiunile de bronz continuă a fi cele mai numeroase, urmate de cele de argint și aur. Unele investigații privind amănuntele tehnice și repertorierea emisiunilor sunt dificile din cauza examinării sumare și contradictorii. O cartare a descoperirilor izolate sau depozite permite o estimare privind concentrarea emisiunilor monetare intrate în spațiul nord-dunărean: peste 70% din numerarul de bronz găsit izolat se găsește în aria fostei provincii traiane.⁵

În general, pentru perioada de după 330, transformarea sistemului monetar al Imperiului, în urma reducerii ponderale a emisiunilor de bronz de la 3,36 g la 2,45 g, a permis emiterea de exemplare cu modul micșorat tip GLORIA ROMANORVM, URBS ROMA sau CONSTANTINOPOLIS, descoperite în număr mare în aceste regiuni. Numărul emisiunilor de bronz descoperite izolat și în tezaure înregistrează o sensibilă scădere între 340-348, ani socotiți grei pentru Imperiu. După 348 se constată însă un reviriment în circulația monetară, mai ales în ceea ce privește emisiunile de bronz care în perioada 348-360 își triplează numărul în raport cu perioada precedentă. Astfel depozitele monetare din Banat înregistrează cea mai mare acumulare în perioada 348-361, la care se adaugă descoperirile din sud-estul Transilvaniei (*Redea, Ungurei și Zamosc*)⁶. Pentru perioada următoare (până 367), se constată însă încetarea pătrunderii bronzului reprezentat doar prin descoperirile fortuite din împrejurimile Buzăului și la Scânteia (jud. Iași).⁷

Remarcăm numărul mare de monede descoperite izolat, iar cât privește tezaurele, masa monetară a crescut de 60-65 ori față de perioada precedentă. Grosul emisiunilor aparțin lui Constantin cel Mare și fiilor săi, în special lui Constantius II, dar avem și emisiuni de la Constantius Gallus, Magnentius, Iulian, Iovian și de la primii împărați ai dinastiei valentiniene, Valentinian I și Valens. Astfel, tezaurele se închid de obicei cu Constantius Gallus, Iulian Apostatul și Valentinian II. De altfel la acest cel din urmă împărat se înregistrează o diminuare sensibilă a numărului de monede în circulație, situație determinată după 376 de invaziile hunilor.

Deși din punctul de vedere al circulației monetare Transilvania ocupă –cu mici excepții– locul al treilea după Banat și Oltenia, studiul de față pornește de la premisa că deși teritoriul intracarpatic nu a mai fost expus acțiunilor directe de recucerire din partea

⁵A. Butnariu *Monedele romane postauréliene în teritoriile carpato-dunăreano-pontice (anii 275-491)* în *Arheologia Moldovei* XII, , 1988. p. 132

⁶B. Mitrea în *SCIV*, 12, 1961, 1 p.152.

⁷Preda , *Circulația monedelor romane postauréliene în Dacia* în *SCIVA* , 26, 1975, 4, p.139-140.

Imperiului Roman, prezintă o serie de fenomene „considerate ca dătătoare de ton pentru toată fosta provincie Dacia”⁸ Desigur se cunosc efectele retragerii aureliene și cele ale deplasărilor populațiilor migratoare, cum ar fi dispariția vieții urbane prin trecerea la economia rurală, scăderea circulației monetare și regresul demografic. Dar la fel de bine se știe că viața teritoriilor nord-dunărene și acum vorbim în special de evoluția zonei intracarpatică a rămas strâns legată de evoluția Imperiului, activități care în mod direct sau indirect au influențat zonele în discuție. Abandonarea Daciei a reprezentat doar un moment de criză din istoria Imperiului, un moment într-o etapă dificilă și îndelungată al unui proces istoric care, în cele din urmă s-a încheiat cu refacerea unității imperiale, printr-o serie de reforme politico-administrative și militare. Abandonarea Daciei este unul din sacrificiile teritoriale pe care le face Imperiul în dorința de –a și proteja granițele, alături de teritorii ca Agri Decumates, gurile Rinului, Egiptul de Sus, Volubilis- teritorii din care unele vor fi recuperate mai târziu.

În perioada secolelor IV-XI, teritoriile nord-dunărene sunt în permanenta atenție a Imperiului Roman, respectiv Bizantin, circulația monetară-după cum consideră Ana –Maria Velter,⁹ înregistrând două mari etape: prima de la Anastasius I până la începutul domniei lui Leon VI, mai precis 498-886, cu o scădere gravă a pătrunderii masei monetare între 685-886 și a doua etapă cuprinsă între domnia lui Leon VI până la cucerirea Constantinopolului de cruciați, deci intervalul 886-1204. Pentru prima etapă, cea care ne interesează, autoarea face o delimitare în trei subfaze: 498-565 (perioada dintre reforma lui Anastasius și Iustinian I); faza a II-a: 565-685, (de la Iustin II până la Constantin IV) și faza a III- a 685-886 (de la sfârșitul domniei lui Constantin IV și începutul domniei lui Leon VI).

Astfel în Transilvania de la sfârșitul sec III și începutul sec. IV se constată menținerea unei economii monetare care prezintă o serie de caracteristici, cum ar fi: prezența, pentru perioada anilor 275-294 a unui material numismatic variat, dar redus ca număr, observându-se prezența unor emisiuni de argint concentrate de-a lungul culoarelor Someșului și Mureșului și, sporadic în extremitatea estică a Podișului Hârtibaciului, Târnava Mare și cursul superior al Oltului. Până prin anii 309-311, în spațiul intracarpatic, prezența monetară se reduce simțitor puținele descoperiri concentrându-se în Podișul Secașelor, culoarul Aiudului și Câmpia Fizeșului.

La începutul sec IV, aflusul de monedă revine lent după criza din deceniile 6-7 ale secolului precedent. Se constată dispariția aproape totală a pieselor de aur și argint și concentrarea monedelor de bronz pe microregiuni: Podișul Secașelor și Lopadei, Dealurile Feleacului și Podișul Someșan, lipsind din Câmpia Transilvaniei și Podișul Târnavelor.

Începând cu deceniul 3 al sec. IV se constată o creștere a masei monetare, care va rămâne constantă până spre finele secolului. Pe microetape și pe microregiuni, situația din Transilvania se prezintă astfel: pentru deceniile 3-4 ale secolului se constată prezența aproximativ a 100 monede izolate provenite din 30 de localități, cele mai numeroase provenind din Câmpia Fizeșului și Podișul Târnavelor. De remarcat că în aceste regiuni

⁸ E. Chirilă, N. Gudea, *Economie, populație și societate în Dacia intracarpatică în primul secol după abandonarea provinciei(275-380)* în AMP, IV 1982, p.124

⁹ Ana-Maria Velter *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII.*București, Paideia, 2006, p.28

⁹ E.Chirilă, N.Gudea, I. Stratan, *Drei münzhorte aus dem Banat des 4 Jhs* Timișoara, 1974, p.96-98.

monedele începutului de secol IV lipsesc.¹⁰ Cât privește tezaurele, se constată amestecul numerarului de bronz cu emisiuni de argint din sec I-II. Cea mai spectaculoasă creștere a masei monetare în sec. IV transilvan are loc între anii 348 până în 367-370 când se constată și repartizarea monedelor pe regiuni după metalul din care au fost realizate: în Podișul Silvaniei și în cel Someșan avem de-a face cu emisiuni de bronz, iar în Podișul Târnavelor și cursul superior al Oltului există concentrări de monede de argint.¹¹ Materialul numismatic izolat de bronz, ce ilustrează segmentul de final al perioadei, provine ori din aria Dunării, ori din Câmpia Transilvaniei.

Cât privește emitenții, etapa consemnează ultimii împărați ai dinastiei constantiniene (Constans, Constantius II, Constantius Gallus, Magnentius Iulian, Iovian) și primii împărați ai dinastiei valentiniene (Valentinian I și Valens). De fapt, odată cu dinastia valentiniană se constată și începutul reducerii penetrației monetare la nord de Dunăre, situație observabilă și în bazinul intracarpatic, unde se cunosc doar 9 monede de bronz și una de argint din depresiunea Alba Iulia – Turda, Dealurile Feleacului și cursul Târnavei Mari. Pe cursul Mureșului și pe cel al Oltului, în Podișul Târnavelor, și al Hârtibaciului, precum și în Depresiunea Făgărașului monedele de bronz încetează pătrunderea.

Impactul invaziilor hunice și șocul provocat în lumea germanică și romană a făcut penetrația monetară să scadă semnificativ, încetând aproape cu totul la începutul sec V. Chiar dacă prezența hunilor a fost episodică, a întrerupt orientarea economică a fostei Dacii spre occidentul latin și a direcționat-o către lumea romano-bizantină. „Stabilirea hunilor în Pannonia și controlul exercitat de ei în întregul bazin carpatic au reprezentat un obstacol vremelnice (...) în menținerea unor legături normale între cele două lumi aflate de o parte și de alta a Dunării”¹²

O a doua caracteristică a circulației monetare din sec IV este readucerea în circulație a monedelor de bronz mai vechi din sec II- III pe fondul scăderii fluxului de monedă din perioada anterioară retragerii și a cantității mici de monetar aflat în circulație în momentul actului abandonării provinciei. Fenomenul este prezent și în alte părți ale Imperiului (de exemplu, în Gallia), dar nu așa de evident ca în Transilvania.¹³

Monedele provin în mare parte din monetăriile din zona estică a Imperiului în special din Sirmium, Siscia, dar s-au găsit și monede provenind din Roma și Arelate, moneda curentă fiind cea de bronz care servea ca mijloc de plată pentru produsele ce nu se puteau obține din tot mai pregăta economie casnică. O modificare substanțială a originii monedelor survine odată cu reforma lui Constantius II, care impune o serie de restricții privind circulația monedelor provenind din vestul Imperiului, rezultând astfel o creștere spectaculară a monedelor provenind din zona grecofonă. Modificarea orientării economice, numărul mare de descoperiri izolate, mai ales în mediul rural ca și prezența tezaurelor de mici dimensiuni (semnificativ mai mici decât în Banat) sunt simptomele trecerii la economia închisă în care predominau agricultura și creșterea vitelor, celelalte activități fiind doar adiacente. Totuși un număr semnificativ de depozite monetare provenind din sec IV s-au descoperit în vechile centre romane. Se constată o creștere deosebită a depozitelor de monede de bronz în timpul

¹⁰ Butnaru *art. cit.*, p.138

¹¹ Butnaru *art. cit.*, p.139

¹² Velter, *op. cit.* p.29

¹³ E.Chirilă, N.Gudea, I. Stratan, *Drei Münzhorte...*, p.96-98.

lui Constantius II, menținându-se ridicat în vremea lui Constans și Constantinus Gallus și, începe să scadă în timpul lui Valentinian și Valens¹⁴. Acestei perioade aparțin pentru Transilvania, tezaurele încheiate efectiv în sec IV; cum ar fi depozitele din piese de bronz de la Bran-poartă, Zărnești, Rupea, Gherla, Cipău Fizeș și de argint la Ungurei (jud Alba) dar și depozitele de la Hunedoara, Nireș, Bistrița, Reghin, Laslea (îngropate din cauza stării de nesiguranță provocate ori de expedițiile lui Valens în nordul Dunării ori în condițiile conflictelor dintre huni și goți în ani 377-378)

De altfel, post 378, se constată restrângerea ariei de răspândire a monedei de bronz la sectorul Dealul Feleacului- Câmpia Fizeșului, iar spre nord-est în Câmpia Barcăului de unde provin două exemplare, unul descoperit izolat, celălalt fiind o piesă care încheie tezaurul de la Biharia.¹⁵

Sfârșitul sec IV și începutul secolului următor consemnează un număr extrem de redus de monede, situația redresându-se abia în al doilea deceniu al sec V.

În perioada de timp cuprinsă între invaziile hunilor, bătălia de la Adrianopole și, în general căderea sistemului defensiv dunărean sub presiunea barbarilor, se constată o puternică scădere a pieselor de bronz, dar o frecvență mai mare a celor de aur în special în Transilvania și Banat (în Oltenia lipsesc cu desăvârșire). Tezaurele de la Firtușu, Hida Șeica Mică și Vădaș situate toate în Transilvania conțin o serie de monede de aur ce aparțin împăraților din prima jumătate a sec V, însă acumularea propriu-zisă și îngroparea are loc mult mai târziu, depozitele aparținând probabil migratorilor Protase consideră că „numărul mic de monede din această perioadă, demonstrează procesul accentuat de trecere la schimbul în natură, fenomen care, în faza următoare în special după Iustinian, va caracteriza viața economică a ținuturilor romane nord-dunărene. Monedele de aur ca valori concentrate de metal prețios au servit pentru tranzacțiile comerciale de mare anvergură ori în negocierile politico-militare romane/bizantine cu migratorii (subsidiu)”¹⁶ După 423 (anul morții lui Honorius și a închiderii atelierelor monetare de la Lugdunum, Aquileia și Siscia), și până în 455 se datează majoritatea emisiunilor de aur ale perioadei (21 piese) și o piesă de bronz de la Valentinianus III.¹⁷ De altfel, descoperirile perioadei de început de sec. V sunt evidențiate de un număr redus de monede provenite din imediata apropiere a Dunării.

Din perioada cuprinsă între anii 395-450, datează un număr foarte de redus de monede: avem o monedă de bronz la Teaca, pe cursul superior al Mureșului, o piesă la Cristești și, tezaurul de la Rupea – Hoghiz.¹⁸ Situația se schimbă în perioada 423-455 când se constată o „explozie” de monede de aur provenite din tezaure. În acest caz nu mai este vorba de o pătrundere pe calea comerțului, întrucât „caracterul stipendiar al emisiunilor din acești ani exclude circulația și acumularea lor”.¹⁹ Majoritatea emisiunilor izolate provin dintr-un areal conturat de Dealurile Silvanei, Bobâlnei, și Clujului, cu o pătrundere prin depresiunea Vlaha - Hășdate în Câmpia Turzii și de aici în cursul Mureșului în regiunea auriferă și a salinelor.

¹⁴ C. Preda *art cit* p.447

¹⁵ V. Butnariu în *Arh. Mold XIV*, 1991. p. 72

¹⁶ Protase, *Atohtonii II* p.61

¹⁷ Butnariu, *Arh. Mold XIV*, 1991, p.68

¹⁸ Protase, *Problema...* p.165

¹⁹ V. Butnariu în *Arh. Mold XIV*, 1991. p. 74

Alte depozite emise din solidi emiși de Theodosius II și Valentinian III au fost descoperite la Denta, Dobra și Hida.²⁰

Așa cum s-a precizat și mai înainte, în condițiile pătrunderii și menținerii stăpânirii hunice, se constată o scădere drastică a numărului monedelor până la jumătatea secolului V. Însă, până în anul 453, repertoriul etapei consemnează numai emisiuni de aur ale împăraților Theodosius II și Valentinianus III, numeric mult superioare cifrelor atinse de monedele împăraților de după Aurelian. Proveniența emisiunilor în acest spațiu de control hunic (exercitat prin aliații ostrogoți și gepizi) ar putea oferi câteva indicii privitoare la raporturile dintre huni și Imperiu. Butnariu consideră că „răspândirea *solidi*-lor, proveniți din atelierele capitalei ori cele occidentale, Ravenna, Roma, Mediolanum în spațiul intracarpatic nu este deloc întâmplătoare. O relație între aceste descoperiri și huni nu este exclusă, întrucât datarea lor în preajma evenimentelor politice și militare care au constrâns Imperiul de a proceda la sporirea apreciabilă a tributului plătit Confederației hunice evidențiază caracterul lor stipendiar”²¹.

După 453, în condițiile prăbușirii puterii hunice și preluarea controlului zonei de către gepizi apar modificări semnificative atât din punct de vedere politic-demografic cât și, mai ales, economic. După 567, anul înfrângerii gepizilor de către coalitia longobardo-avară, și până în sec VII, Transilvania va reprezenta doar un cadru topografic, cu mici enclave gepidice în amestec cu populație locală.

Perioada cuprinsă între 453, și până la reforma lui Anastasius este ilustrată numismatic majoritar de monedele lui Theodosius II, reprezentând subsidiile către huni și gepizi. De aceea este caracteristică predominarea nominalelor de aur. Se găsesc de asemenea, și piese imitate în special în bronz aurit și argint. În Transilvania avem de-a face numai cu descoperiri izolate de *solidi*, nu există nici un tezaur datând din această perioadă. Din totalul de 23 de piese, 17 sunt de aur, trei de bronz, una de argint, două imitații de bronz aurit.²² Spre deosebire de Transilvania, în Ungaria, descoperirile monetare theodosiene abundă, în condițiile cumpărării păcii Imperiului de la huni. În afară de o lungă serie de descoperiri monetare izolate din arealul Pannoniei provine și un impresionant tezaur de 1439 monede de aur (din localitatea Szikancs), din care 1400 de exemplare sunt emise în timpul lui Theodosius II.

Cu privire la imitațiile monetare aflate pe teritoriul transilvan, acestea sunt rare și apar mai ales în mediu gepidic. Din cauza numărului redus de imitații, atât în Transilvania, cât și în Ungaria, și pe baza frecvenței mult mai mari în Polonia, Suedia și Danemarca, s-a ajuns la concluzia că imitațiile provin din atelierele din Germania și Gallia.²³

Concluzia care se impune este că, din a doua jumătate a secolului V, mai precis de la Theodosius II și până la Anastasius I, în Transilvania nu putem vorbi de circulație monetară propriu-zisă, fiind vorba mai degrabă de un indicator al relațiilor dintre Imperiu și migratori.

Începând însă cu domnia lui Anastasius I (491-518), Bizanțul începe să se manifeste plenar în jurul Dunării prin refacerea drumurilor de acces și cetăților romane. După 498, putem vorbi de reluarea propriu-zisă a circulației monetare la nordul Dunării, fenomenul

²⁰ *ibid.* p.75

²¹ *ibid.* p.84.

²² Velter, *op. cit.*, p.31

²³ Eva Kolnikova, *Nalez neskromsky solidov v. Bini okres Nove Zamky*, Num Sbor, 10, 1967 p.5-50

menținându-se până în anul 685. În Transilvania, perioadei lui Anastasius I îi corespund trei monede de bronz (Dorobanți, Gherla, Orșova)²⁴ și două de aur descoperite la Brașov.

Eforturile lui Anastasius I sunt continuate de Iustin I și Iustinian în al cărui timp prezența bizantină în Banat este solidă, extinzându-se și în zona câmpiei bănățene și iradiind spre Transilvania. Pentru siguranța Imperiului era necesară crearea unei zone de securitate largi la nord de Dunăre, tot acum au avut loc și schimbări administrative la granița dunăreană în vederea perfecționării acțiunilor defensive, dar și în scopul redresării economice și sprijinirii zonelor nord-dunărene. Politica „capetelor de pod” a permis controlul navigației și al fortificațiilor, în același timp asigurând o perioadă de calm și prosperitate, mai puțin în timpul de atacurilor slave dintre anii 527 –538, când se înregistrează și o scădere a circulației monetare. Emisiunile de bronz ale lui Iustinian pătrund până în centrul Transilvaniei, fiind descoperite la Bratei (jud. Sibiu), Sebeș (jud. Alba) și în județul Mureș.²⁵

Din 545, criza se manifestă din nou, în contextul intensificării raidurilor slave în Imperiu dar și din cauza regresului economic prin care a trecut Imperiul în deceniile cinci și șase ale sec VI, un regres economic datorat politicii externe mult prea ambițioase al lui Iustinian cum ar fi lungul război cu perșii (540-557 cu intermitențe) și războiul cu ostrogoții (542-550, 552-555).

Velter consideră că, perioadei 498-565, deci primei faze a penetrării monedei bizantine în spațiul intracarpatic (căreia pe plan politic îi corespunde stăpânirea gepidă) îi este caracteristică preeminența monedei de bronz din totalul de 34 piese (cu emitent cunoscut și eliminând imitațiile) 23 sunt de bronz, 11 de aur. Comparativ, descoperirile monetare din Pannonia aceleiași perioade sunt în majoritate de aur²⁶

Faza a doua a primei etape de pătrundere a monedei bizantine în spațiul intracarpatic, (perioada 565-685), se consumă în prezența avarilor. Sosirea acestora în zonă, în jurul anului 558, are loc după înfrângerile din anii 563 și 566 pricinuite de franci, care le opresc înaintarea spre vest. Retrăgându-se spre est îi înfrâng pe gepizi și le ocupă teritoriul, în special zona dintre Dunăre și Tisa. În 569 chaganul Baian ocupă Pannonia, de aici organizând o serie de atacuri spre vest împotriva francilor (570), spre sud în Imperiul Bizantin sau spre est în Transilvania. Așezarea avarilor a izolat sud-vestul Europei de romanitatea vestică, orientând populațiile nord –dunărene spre Imperiul Bizantin. Descoperirile monetare reflectă perioada agitată în care a circulat, materialul numismatic, în special de aur, ilustrează relația avari – Imperiu, dar și deplasările acestor migratori în zona în discuție. Astfel din perioada lui Iustin II s-au descoperit 10 piese din care una de aur descoperit la Șpálnaca (jud. Alba) într-un mormânt avar. Celelalte exemplare sunt de bronz și reflectă folosirea numeralului în cadrul schimburilor economice. De observat scăderea bruscă a numărului de monede și lipsa totală a tezaurelor în condițiile raidurilor avaro-slave pe linia Dunării inferioare. Este de remarcă în acest context că, pentru domnia lui Tiberius II Constantin, s-a descoperit în Transilvania o singură monedă la Sebeș. De altfel acum se va crea o lacună în circulația monetară ce se va

²⁴ Butnariu, *Răspândirea monedelor bizantine în secolele VI- VII în teritoriile carpato –dunărene*, BSNR, 216-224, 1983-1985(1987), p.213, Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu o privire specială asupra teritoriului României)* SCIVA,39 ,1988,3, p.251-274

²⁵ Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, SCIV , 23 (1972), 3 p.374-415, Butnariu, *art .cit.* p.198, Velter *art. cit* p.263

²⁶ Velter *op. cit* p.36

menține până la domnia lui Mauricius Tiberiu, scăderea monedelor de bronz fiind „compensată” de apariția imitațiilor de bronz aurit de proveniență barbară. Așa se face că, pentru monedele descoperite ca aparținând perioadei lui Mauricius, în număr de șase, trei sunt de bronz (Orșova, Gherla și sud-estul Transilvaniei), una de aur (cursul superior al Mureșului) și două imitații (Rupea și Hoghiz - Ungra)²⁷. Comparativ, în Serbia, situația se prezintă aproape la fel: atacul avar și asediul unor orașe, ca Singidunum sau Viminacium, a generat o stare de tensiune în rândurile autohtonilor, fapt rezultat în îngroparea unor tezaure, dar și mai gravă a fost întreruperea circulației monetare în zonele afectate. La Sirmium, de exemplu, majoritatea monedelor datează din perioada 568-582 adică de la ocuparea orașului de bizantini până la marele asalt avar. La Viminacium au fost descoperite mai multe monede bizantine databile din timpul lui Iustin II (maxim 575) și altele numai din timpul lui Mauricius Tiberiu (587-593).²⁸

Situația este diferită în Ungaria, centrul puterii avar, unde descoperirile monetare de secol VI-VII sunt numai monede de aur, locul lor de descoperire fiind sud-estul Câmpiei Tisei, dar și în dreapta Dunării mijlocii. De remarcat, pe acest teritoriu, numărul mare de imitații, descoperite cu precădere în morminte avar. Specific acestor imitații este baterea falsului din același material cu originalul, cele mai multe falsuri fiind după monedele lui Mauricius Tiberiu, Phocas Heraclius și Constant II. Numismatul Sey Katalin considera că avarii nu foloseau moneda bizantină cu precădere ca mijloc de plată și mai degrabă tezaurizau piesele pentru valoarea lor intrinsecă²⁹. Velter consideră că aceste monede aveau și un rol de amulete protectoare datorită iconografiei de unde și numărul mare de falsuri³⁰

Revenind în Transilvania, monedele bizantine din această perioadă se repartizează în felul următor: Phocas –patru monede din care doar una singură de bronz, descoperită la Brașov, rebătută peste un Mauricius Tiberiu. Acest aspect este un indiciu clar al crizei monetare, criză ce se va agrava în timpul lui Heraclius (din timpul acestuia provine o singură monedă de bronz sufrapată peste o piesă anterioară) și Constantin al IV-lea. Din epoca dintre domniile celor doi împărați în Transilvania au fost scoase la lumină șapte monede de aur, trei imitații de bronz aurit și un tezaur de monede de aur (300 piese) din nivel arheologic avar (Firtușu, jud. Harghita,)³¹ Tabloul descoperirilor monetare din Ungaria și Serbia este asemănător. În jurul anului 680, monedele bizantine își întrerup circulația pe Dunărea mijlocie, ultima emisiune datează din timpul lui Constantin IV și este o imitație descoperită într-un mormânt avar din Szeged. De altfel, în acest interval (630-680), se remarcă sporirea numărului imitațiilor alături de prezența unor tezaure de aur și argint.

Așadar, și în perioada 585-685 avem o predominanță a monedelor de bronz, dar, comparativ cu faza precedentă de înregistrează o scădere a masei monetare în general și a nominalelor de bronz în special. Din totalul de 29 monede, 13 sunt de aur, 1 de argint și 15 de bronz. Per ansamblu, în perioada cuprinsă între 498-685, pătrunderea monedelor romano-

²⁷ Velter *art. cit* p.262 pentru Orșova, Butnariu, *art. cit.* p.190 pentru Gherla, Chirilă- Gudea-Lazăr Zrinyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul județean Mureș*, Tg- Mureș, 1980 p.123sqq pentru Mureș, De asemenea pentru Hoghiz-Ungra și Rupea Velter *art. cit* p.263 pentru Orșova, Butnariu, *art. cit.* p.196 și Horedt *op. cit* p.32

²⁸ Chiriac C, *Despre tezaurele monetare bizantine din secolele VII-X de la est și sud de Carpați*, Pontica, 24 (1991) p.373-378

²⁹ Sey Katalin *Bizánci pènzek a Kárpátmedencèben* Num Te, (1972), p.131-137

³⁰ Velter *op. cit* p.48

³¹ Preda *Circulația monedelor post-aureliene în Dacia* SCIVA, (1975), 4, p.441-486. Velter *art. cit.* p.268

bizantine a fost continuă, chiar dacă a avut fluctuații. Din totalul de 63 monede ale perioadei 38 sunt de bronz, 24 de aur și una de argint. Pe împărați, liderul necontestat este Iustinian I cu 39,68 %, urmat de Iustin II, 15,87%. Începând cu Tiberius II Constantin circulația scade substanțial. Acest împărat având doar 1,58% din totalul masei monetare în timp ce Mauricius Tiberiu și Phocas au câte 6,34%. Din vremea lui Heraclius, prezența monetară scade constant începând cu 4,76% ale acestuia și până la Constantin IV cu 3,17% din masa monetară.

În ciuda volumului de numerar scăzut ce intra în Transilvania în secolele IV-VII, se poate observa că, păstrând proporțiile bineînțelese, dinamica pătrunderii monedei romane-bizantine în spațiul intracarpatic se menține în etapele și ritmul general de pătrundere din teritoriile de la Dunărea de Jos, chiar dacă se aflau în prezența avarilor.

Penetrația în Transilvania a monedelor bizantine, în special a nominalelor de bronz, impune problema prezenței sau absenței comerțului bazat pe monedă. Volumul modest al numeralului poate indica un comerț bazat pe schimbul în natură, fapt ce este evident începând cu a doua jumătate a sec VII. Fenomenul este firesc în prezența grupurilor de migratori, care i-au făcut pe autohtoni să își schimbe des locul, oscilând între zonele de câmpie cu cele de pădure. Totuși prezența monedelor de bronz indică un comerț monetar. Rezultă că ruralizarea și instalarea economiei naturale nu au împiedicat pătrunderea monedelor și folosirea lor. Chiar dacă nu e vorba de marele comerț sau schimburile la distanță, prezența acestor nominale de bronz, descoperirea lor pe un teritoriu întins, în majoritatea lor izolate, arată necesitatea prezenței monedei în schimbul local. Cât privește monedele de aur și argint, ele reprezintă, în mai toate cazurile, prada de război sau subvențiile pentru cumpărarea păcii, de multe ori acestea fiind teaurizate pentru valoarea lor intrinsecă dar tot atât de bine puteau fi transformate în bijuterii sau obiecte cu valoare magică.

BIBLIOGRAFIE:

- Butnariu *Monedele romane postauréliene în teritoriile carpato-dunăreano-pontice (anii 275-491)* în *Arheologia Moldovei XII*
- Butnariu, *Răspândirea monedelor bizantine în secolele VI- VII în teritoriile carpato – dunărene*, BSNR, 216-224, 1983-1985(1987)
- Chiriac C, *Despre tezaurele monetare bizantine din secolele VII-X de la est și sud de Carpați*, Pontica, 24 (1991) p.373-378
- Chirilă, N. Gudea, *Economie, populație și societate în Dacia intracarpatică în primul secol după abandonarea provinciei(275-380)* în AMP, IV 1982
- Chirilă- Gudea-Lazăr Zrinyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul județean Mureș*, Tg- Mureș, 1980
- Chirilă, N.Gudea, I. Stratan, *Drei Münzhorte aus dem Banat des 4 Jhs* Timișoara, 1974
- Găzdac, *The monetary circulation and the abandonment of Dacia-a comparative study* AMN, 35/1 1998
- Protase *Autohtonii în Dacia. vol II*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2000
- Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, SCIV , 23 (1972), 3
- Preda , *Circulația monedelor romane postauréliene în Dacia* în SCIVA , 26, 1975, 4

Sey K *Bizánci pénzek a Kárpátmedencében* Num Te,(1972),p.131-137

Suciu V, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2001

Velter A *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII*.București, Paideia, 2006

Velter A *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu oprivire specială asupra teritoriului României)*